

THE SECOND SCRAMBLE – A MÁSODIK VERSENYFUTÁS AFRIKÁÉRT

Alig egy évtizeddel ezelőtt az adott cím bizonyára értetlenséget váltott volna ki a legtöbb külpolitikával foglalkozó szakember körében. Akkoriban a szubszaharai Afrika még a világtérképről virtuálisan lecsúszóban lévő, „magára hagyott” kontinensnek számított, ahonnan mindenki inkább távozni szándékozott, semmint egymással tülekedve oda bejutni.¹ Az onnan jövő hírek szinte kizárólag negatív szenzációként szolgáltak azoknak a keveseknek, akiket még valamelyest érdekelt Afrika. Sokakat már egyáltalán nem, az ingerküszöb magasra került, meredeken zuhant a releváns publikációk száma, sorban zártak be a külföldi követéségek az ottani fővárosokban, a befektetők kivonultak.

Alig fél évtizeddel ezelőtt a fenti címhez még feltétlenül kérdőjel járt volna, hiszen Afrika felértékelődése elsősorban a felismert veszélyforrások és a vészhelyzetek elhárításának, semmint a hosszú távra szóló pozitív elkötelezettségeknek volt betudható, s ebből következően az akkor gyorsan jött figyelem akár még ennél is gyorsabban elenyészhetett. A 2001. szeptember 11. utáni hónapokban az a felismerés, hogy Afrikát nem lehet magára hagyni, inkább Európa és az Egyesült Államok összefogása volt a legrosszabb elkerülésére. Ez az összefogás nem nélkülözte a múltból örökölt paternalizmust sem, legalapvetőbb jellemzője mégis egymás biztatása volt a nagyobb szerepvállalásra Afrikában, amit nemigen lehetett volna versenyfutásnak nevezni. Csak évtizedünk derekára változott meg gyökeresen minden, új szereplők – Kína, India, Brazília, Indonézia stb. – léptek színre, akik napjainkra látványosan megerősítették, vagy a nulláról indulva kiépítették pozícióikat Afrikában. Ennek következtében Európa és az Egyesült Államok feladni kényszerültek korábbi vonakodásukat, s az ekkor már leggyakrabban „második versenyfutásként” aposztrofált folyamatba pozícióik megőrzése érdekében is beszállni kényszerültek. Főként Európa és ezen belül is a volt gyar-

---

¹ Az 1970-es évektől a csereárányok Afrika számára, az olajat termelő országok kivételével minden addiginál előnytelenebbül változtak. 1980 és 2000 között a legfontosabb mezőgazdasági exportcikkek ára drasztikusan, akár 40–70 százalékkal is visszaesett, és a bányatermékek esetében sem volt más a helyzet. Az 1980-as, 1990-es évekre egyértelművé vált a visszaesés. A két világrendszer szembenállásának megszűntével Afrika a nemzetközi kapcsolatok terén is súlytalanná vált. Afrikának még saját értelmisége is hátat fordított, a brain drain eredményeképpen a mérnökök, orvosok, tanárok is elvándoroltak. A nyilvánvaló válságjelenségek ellenére a fejlett világ megfélemezni látszott Afrikáról, az 1990-es években a fő figyelem az egykori szovjet blokk államaira, illetve a volt Jugoszláviára fókuszálódott. Sem Szomália gyakorlati szétesése, sem az 1994-es ruandai népirtás nem volt képes változtatni ezen a trenden.

mattartó országok számára fájdalmas az új keletű felismerés, hogy a kimondatlanul is saját hátsó udvarnak tekintett Afrikában teret veszítenek az újonnan érkezőkkel szemben.

Afrikában viszont – kevés kivétellel – mindenki örül ennek az új keletű érdeklődésnek. Nem egy meghatározó afrikai személyiség olyan adunak tekinti ezt a kontinens kezében, amivel csökkenteni lehet a Nyugattól való függést, sőt, néhány ország nemzetközileg elszigetelődött vezetője a nyugati világhoz fűződő kapcsolatait teljes felszámolásának lehetőségét látta meg benne.² Mintha az egykori szlovák miniszterelnök, Vladimír Meciar mondása, „Ha nem akarnak minket Nyugaton, Kelet felé fordulunk”³ ihletné a mai Afrika számos vezetőjét.

Ezért tehát nem véletlen, hogy a „second scramble” – a második versenyfutás Afrikáért kifejezés elsősorban a volt anyaországokban, tágabb értelemben a Nyugaton napvilágot látott publikációkban használatos. Jelentése némileg leegyszerűsítve az, hogy Afrika természeti kincseiért ezúttal nem európai, hanem elsősorban ázsiai hatalmak szállnak ringbe. Mivel ebben az értelmezésben a folyamat az egyenlőtlen csere, az értékes afrikai nyersanyagokért kapott olcsó ázsiai iparcikkek elve alapján működik, Európában és az USA-ban is szinte egyöntetűen pejoratív jelentéssel bír.

Teljesen eltérő a kép másutt. Ázsiában kerülik e kifejezést, és nem is szeretik, ha mostani gazdasági behatolásukat az afrikai kontinensre az egykori európai gyarmatosításhoz hasonlítják. Ebben a koordináta-rendszerben nem nyertes-vesztes, hanem kizárólag nyertes felek szerepelnek. Ehhez nagyon hasonlít az afrikai reakció, bár ott a „második versenyfutás” az elemzésekben és a sajtóban is bevett fogalomnak számít, elsősorban Afrika újszülött világgazdasági felértékelődésének kísérőjelenségeként kerül szóba, pozitív felhangokkal. Találkozni olyan értelmezéssel is, amely szerint e második versenyfutás nem más, mint a nagy márkák – legyen szó mobiltelefonokról, vagy sportcikkekről, ita-lokról, stb. – gyors alkalmazkodása az utóbbi fél évtizedben végre gyors növekedésnek indult és a multik által felfedezett afrikai középosztályok igényeihez.⁴ Az örömben itt már öröm is vegyül, hiszen ez a fejlemény még inkább eltávolítja az afrikaiakat, elsősorban a tehetős családok gyermekeit a kontinens hagyományos kultúráitól. Mégis, a nyugatiak fanyalgásait Afrikában kevéssé értik a fenti módon értelmezett kifejezéssel kapcsolatosan. Sokan sértőnek is találják a bő egy évszázaddal ezelőtti kolonizációval történő összehasonlítást, ők a remény, a lehetőségek szinonimájaként használják ma a második versenyfutás fogalmát. Csak kevés afrikai közgazdász, politológus üt meg kritikus hangot a

² Kiváló példa erre Omar al Bashir szudáni és Robert Mugabe zimbabwei elnök, akik a nyugati szankciókat elsősorban Kína, valamint Oroszország segítségével próbálják el-, illetve megkerülni.

³ Kollai 2005, 157–180. old.

⁴ Fawkes 2006, http://www.psfk.com/2006/06/african_youth_c-2.html.

már ma is megfigyelhető aszimmetriák miatt, a politikusok közül pedig egyenlőre csupán Thabo Mbeki dél-afrikai elnök figyelmeztetett e második versenyfutás veszélyeire. A fogalom tehát igen eltérő tartalmakat, állítást és annak vehemens tagadását is jelenti egyszerre, s nem megkezdhető Afrika nemzetközi rendszerben elfoglalt helyének meghatározásakor sem, így mindenképpen érdemes az alaposabb körülményekre.

Hányadik versenyfutás is?

Hasonlóan sok más, később nagy karriert befutott fogalomhoz a *The scramble for Africa* – a versenyfutás Afrikáért (franciául *le partage de l'Afrique*, vagy *la course à l'Afrique*, németül *Wettlauf um Afrika*, Bismarck szóhasználatában *Kolonialtummel*, oroszul *gonka za Afriku*) egy újságíró szellemesnek szánt nyelvi fordulata volt.⁵ 1884-ben, a berlini Kongó-konferencia megnyitása idején keletkezett, és gyorsan népszerűvé vált. Azt a fordulatot volt hivatva érzékeltetni, ahogy az európaiak a korábbi „papír imperializmus” helyett ténylegesen és roppant mohósággal vetették rá magukat Afrikára, egymást hol segítve, hol akár háborús fenyegetéssel is akadályozva a gyarmatszerzésben. A korszakkal foglalkozó történészek előszeretettel használják a versenyfutás fogalmát,⁶ ám máig vitatott, mit is értenek pontosan alatta, és főleg milyen időszakra vonatkoztatják. Egyesek szerint Disraeli, a brit parlamenti ellenzék vezéréneként 1872-ben elmondott beszédével kezdődött ez a versenyfutás. Mások szerint csupán az ún. „új imperializmus”⁷ eredeztethető ettől a kristálypalota-béli beszédétől, maga a „scramble” csak az 1880-as években kezdődött, Tunézia 1881-es, vagy Egyiptom 1882-es megszállásával, de még inkább a Kongó-medencéért folytatott versenyfutással, ami 1884–1885-ben az említett berlini konferencián érte el tetőpontját, s elsősorban az akkori belga király, II. Lipót személyéhez köthető.⁸ Ahogy a kezdet, úgy a korszak vége sem egyértelmű, egyesek szerint 1890-ig, a Helgoland–Zanzibár szerződésig, mások szerint az 1898-as fashodai konfliktusig, ismét mások az 1899-ben kirobbant angol–búr háborúig számítják, de vannak 1912-es, 1914-es évszámok is forgalomban. A fogalom népszerűségére és egyben a kronológiai bizonytalanságokra utal,

⁵ Pakenham 1991, XXV. old.

⁶ Carter – Harlow 2003, 821. old.

⁷ Az angolszász terminus technicus a birodalomépítés, illetve az ezzel járó gyarmatszerzési láz 19. század végi hirtelen felélénkülését jelöli, s nincsen köze a Hilferdingtől „kölcsonzótt” lenini imperializmus-elmélethez.

⁸ A konferencián 13 európai ország, közöttük az Afrikában nem is érdekelt országok sora vett részt, illetve az USA, amely mindenféle gyarmati politikát elvetett. A monarchiát a közös külügyminisztérium részéről Széchenyi Imre berlini nagykövet képviselte. Afrikai képviselő nem vett részt az eseményen. A konferenciával kapcsolatban lásd Szabó Loránd: *II. Lipót belga uralkodó és Kongó Szabad Állama (1885–1908)*, historiográfiai áttekintés, Szabó Loránd 2006, 352–365. old.

hogy eléggé hamar megjelent a „második versenyfutás” kifejezés is, ami eredetileg az olaszok 1896-os aduai vereségét követő abesszin szerepválalást volt hivatva kihangsúlyozni Afrika felosztásában.⁹ A 20. század második felére véglegesen összekuszálódott az értelmezés. Julius Nyerere az akkori Tanganyika elnökeként 1963-ban jelentetett meg egy könyvet *A második versenyfutás* címmel, amelyben a volt gyarmattartók neokolonialista törekvéseivel azonosította a címbéli fogalmat. Nyerere meggyőződése szerint ez a második versenyfutás volt a felelős Afrika balkanizációjáért, azaz a pánafrikanista szellemben fogant kontinentális politikai egység elmaradásáért.¹⁰

Használták a második versenyfutás fogalmát a Szovjetunió afrikai behatolásának leírására is, elsősorban a hidegháborús szembenállásból fakadó orientációs kényszerekre, valamint a KGB aknamunkájára kívánták az addigra egyértelműen negatív konnotációval felhívni egyes szerzők a figyelmet.¹¹ Meglepő módon a hidegháború elmúltával, Afrika nemzetközi leértékelődésével egyidőben is született olyan munka, amely a címében is hordozta a fogalmat. 1992-ben négy kenyai professzor közös tanulmánykötetében fogalmazódott meg, hogy a magára hagyott kontinens forduljon végre önmaga problémái felé, és egy második versenyfutással oldja meg saját gondjait, válaszoljon a kor kihívásaira.¹² Ebben az összefüggésben az első versenyfutás rossz szándékú idegenek balul elsült kezdeményezése volt, a másodikat pedig a kontinens lakói a tudomány és a technológia segítségével kell, hogy végrehajtsák, közös felelősségtudattól átítatva. Ez az óhajlás azután belekerült az „Új Partnerség Afrika Fejlesztésére” (NEPAD) és különösen az „Afrikai Renaissance” programjába, anélkül, hogy a két program dokumentumai egyetlen szóval is utalnának az ilyen szempontból újraértelmezett versenyfutásra.¹³ Ezzel szemben nagyon is egyértelmű ez a fajta utalás a globalizáció és a 19. századi gyarmatosítás összehasonlításakor. Mivel Afrika mindkét folyamat vesztesének számít, így mindenféle logikai bukfcen nélkül lehetett az 1990-es évektől a liberalizációt erőltető IMF és a Világbank balul végződött strukturális alkalmazkodási programját¹⁴ az

⁹ Drysdale 1964, 183. old.

¹⁰ Nyere 1963, 64. old.

¹¹ Christopher – Mitrokhin 2005, 429. old., lásd még: Osabu-Kle, <http://209.85.135.104/search?q=cache:pOAWXj4RjYcJ:www.panafricanwisdom.com/Journals/African%2520Blog%2520For%2520Imperialist%2520Interests>.

¹² Ndeti – Gray – Bennaars 1992, 382. old.

¹³ Kovács 2006, 242–253. old.

¹⁴ Az 1980-as, 1990-es években a kontinensre erőltetett Strukturális Alkalmazkodási Program (SAP) a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank gyógyírnak szánt programja volt, ám ha lehet, még tovább gyengítette az egyes afrikai államok belső pozícióit, sőt az államtalánítás jelszavával azokon a területeken is visszavonulásra került sor – egészségügy, oktatás, egyéb alapszolgáltatások –, amelyek éppen hogy az állami szerepvállalás erősítését kívánták volna. Kenya, Malawi és Mauritius volt az első három afrikai ország, ahol bevezették a programot az 1980-as évek elején, míg az 1990-es évek közepére már a legtöbb

Afrikáért folyó második versenyfutásnak feltűntetni. „Ki fog tudni ellenállni a második versenyfutásnak?” – tette fel a kérdést 2000 októberében a Nairobiban megjelenő *The East African* független hetilap.¹⁵

Megfigyelhető egyfajta „szakosodás” is a versenyfutás irodalmában, immár nem egész Afrika, hanem csak egyes országok képezik ennek tárgyát, vagy az olyan áhított nyersanyagok, mint a kőolaj,¹⁶ az urán, a gyémánt, esetleg a rövid, de annál nagyobb karriert befutó koltán.¹⁷ Ezzel szinte párhuzamosan az utóbbi évek publikációiban tűnt fel Kína, mint a második versenyfutás kezdeményezője és legfontosabb szereplője. A tekintélyes londoni *Telegraph* internetes oldalán immár több mint egy éve folyik a „miért próbálja Kína gyarmatosítani Afrikát”,¹⁸ polémia, ami minden korábbinál szélesebb körben¹⁹ tette ismertté a „második versenyfutás” fogalmát. Hogy a sokadik, vagy csupán a második versenyfutás zajlik Afrikáért, ennek a fentiek ismeretében nincsen különösebb jelentősége. Annak viszont igen, hogy milyen előjel kerül eléje, azaz, hogy áldás-e, vagy átok a kontinensre nézve mindaz, amit ez az újabb és e megfontolásból lényegtelen, hogy milyen sorszámmal ellátott érdeklődés- és elköteleződés-növekedés jelent. Egy bizonyos: ha az Afrikai Unió mértékadó személyiségei a 21. századot tényleg Afrika évszázadává kívánják tenni, akkor egyértelműsíteniük kell álláspontjukat, elsősorban saját maguk számára, mielőtt a néha „a 21. század versenyfutásának”²⁰ is nevezett folyamatok túlszaladnak rajtuk.

Cserbenhagyott kontinensből újra felfedezett kontinens

A világ Afrika tragédiáját, azaz világgazdasági marginalizációját, politikai destabilizációját, államainak meggyengülését, sőt, néhányának a szétesését sokáig tétlenül szemlélte.²¹ Az afrikai kontinens nem bírt geo-

---

afrikai kormány alkalmazni kényszerült azt. Az afrikai államok e világbanki program révén még kevésbé voltak képesek saját törvényeik betartására. Az eredmény a még korruptabb, elvadult piacgazdaság, amelyet az afrikai államok szabályozni nem, csupán adminisztratív úton megcsapolni voltak képesek.

¹⁵ Kimani 2002.

¹⁶ Ghazvinian 2007, 320 old.

¹⁷ A koltán egy kolumbitból és tantáliból álló ásvány, az elektronikai ipar, főleg a mobiltelefon gyártás nélkülözhetetlen nyersanyaga. A Kongói Demokratikus Köztársaság keleti részén, Kivu tartományban az ottani gazdag lelőhelyek a polgárháború és a külföldi beavatkozás legfontosabb finanszírozóivá váltak, akárcsak az ország más tartományaiban az egyéb ásványkincsek.

¹⁸ David Blair vitaindító cikke (2007) az alábbi címen tölthető le: <http://www.telegraph.co.uk/opinion/main.jhtml?xml=/opinion/2007/08/31/do3102.xml>.

¹⁹ Például a Tibet függetlenségéért fellépő aktivisták körében, akik szívesen vonnak párhuzamot Kína tibeti és afrikai törekvései között.

²⁰ Lee 2006, 303–330. old.

²¹ A hidegháború alatt a legtöbb afrikai ország maximálisan kihasználta az ún. patronázs-rendszert, melyben az afrikai kormányok a szövetségeseik számára biztosított

stratégiai jelentőséggel sem az Egyesült Államok sem pedig a Szovjetunió számára.²² Még a kontinens korábbi legfőbb gyámjának számító Franciaország is látványosan visszavonult Afrikából, évtizedes, a dekolonizáció után roppant erőfeszítéssel kiépített politikai, katonai pozíciókat adva fel.²³ Ugyanakkor, amikor egyre több országban lett volna szükség békefenntartók küldésére az ENSZ kéksisakosainak létszáma Afrikában az 1994-es 40 ezerről 1999-re mindössze 2 ezerre csökkent, noha az 1994-es ruandai tragédia után a legmagasabb szinten történtek fogadkozások, hogy nem fogják megengedni az ott történtek megismétlődését.²⁴ Ilyen háttérrel alakult meg a vezető nyugati hatalmak ún. P-3 kezdeményezése, amely az ésszerűségből és a realitásokból kiindulva afrikánizálni kívánta a békefenntartást a kontinensen. Sokak számára ez a kontinenstől való elfordulás újabb bizonyítéka volt, annál is inkább, mivel a kezdeményezés a résztvevő országok eltérő szándékain és katonai, politikai megfontolásain, illetve az afrikai országok nem mindig pozitív hozzáállásán zátonyra futott.²⁵ Ugyancsak látványosan megnőtt az igény a legkülönbözőbb nemzetközi segélyszervezetek munkatársainak tevékenységére, mivel a konfliktusok miatt Afrika-szerte egy újabb, minden korábbit túlszárnyaló menekülthullám vette kezdetét. Alig omlott le a berlini fal, napirendre került az „Európa-erőd”²⁶ ügye, s ez nem

---

nyersanyagtermelésükért és a stratégiai fontos területek felajánlásáért cserébe pénzügyi és katonai támogatásban részesültek, biztosítva ezzel hatalmuk és diktatórikus kormányzásuk fennmaradását. Akadtak olyan afrikai vezetők, akik a kétpólusú rendszert kiismerve megtanulták, hogy hogyan lehet a nagyhatalmak védőszárnyai alatt megbújva – akár szövetségeseit egymással is kijátszva – minél nagyobb anyagi, katonai támogatást szerezni.

²² Ez nem kényszerítette a két nagyhatalmat arra, hogy Európához hasonlóan ideológiai alapon felosszák a kontinenst egymás között, így maradt a néhány afrikai országra épülő sajátos szövetségi hálózat kiépítése. Szovjetunió főleg hadifelszerelésekért cserébe vívta ki a szovjetbarát afrikai kormányok elkötelezettségét (mint például Ghánában, Guineában, Maliban, Angolában és Mozambikban), míg az Egyesült Államok – nagyobb részben – pénzügyi segélyeken keresztül tartotta fent az Amerika-barát rezsimekkel (mint például a volt Zairében, Marokkóban, Etiópiában, Szomáliában és Kenyában) kapcsolatát. Erről a témáról bővebben lásd: Galántai – Hetényi 2005, 7, 36–58, 8, 39–55. old.

²³ Franciaország megkezdte a kontinensen állomásozó csapatai kivonását. 1995-ben Párizs hét afrikai országban 8 ezer katonáját állomásoztatta, 1997-ben döntés született két és fél ezer katona kivonásáról, a kameruni és a közép-afrikai köztársaságbeli támaszpontok teljes feladásáról.

²⁴ Lásd az ún. „Brahimi Jelentést”: Report of the Panel on United Nations Peace Operations, Doc. A/55/305-S/2000/809.

²⁵ Walpole 1998.

²⁶ Az 1990-es évektől ismét gyakorta használt fogalom, az „Európa Erőd” eredetileg a második világháború idején született, s akkori jelentése, mely szerint a légierő és haditengerészet híján lévő németek arra kényszerültek, hogy minden lehetséges partraszállási szakaszt őrizzenek, jócskán megváltozott. Mai értelmezése nem egységes, jelenti az európai áruk védelmét az uniós kívüli termelőkkel szemben, ugyanakkor egyfajta jóslat is, hogy a nyugati világ előbb-utóbb arra fog kényszerülni, hogy visszavonuljon egy erődítménybe, egy „Európa Erőd”-be, vagy akár egy „Nyugati Erőd”-be, mert csak így tudja megőrizni a

jelentett mást, mint az Európai Unió déli határain egy újabb berlini fal felhúzását az egyre nagyobb számban érkező afrikai menekültekkel szemben.²⁷

A viszonylag lazára engedett gyeplőnek volt köszönhető, hogy a függetlenség elnyerése utáni évtizedekben kiemelkedően sok katonai puccs ment végbe a kontinensen. Az afrikai országok átlagosan legalább két katonai puccsot is átéltek, ám ezek az erőszakos hatalomátvételek szinte kizárólag egy szűk hatalmi eliten belüli őrsegváltást jelentettek, magát a patronázs-rendszert nem veszélyeztették. Még a legvéreskezőbb diktátorok, mint Mobutu Zairében vagy Mengisztu Etiópiában sem szembesültek az USA vagy a Szovjetunió akárcsak burkolt kritikájával, a sokkalta inkább politikai, mintsem gazdasági érdekek akkor is életben tartották az ilyen rezsimeket, amikor azok már országaikon belül teljesen elszigetelődtek. Az 1990-es években egyebek mellett a Strukturális Alkalmazkodási Program keretében is történtek próbálkozások arra, hogy demokratikus normák szerint megválasztott kormányok váltásuk fel a katonai vagy az egyszemélyi diktatúrákat, ám azok nemzetközi elszigetelése mégsem történt meg. Az 1990-es évek új fejleménye volt a polgárháborúkat és az államok meggyengülését kihasználó helyi hatalmasságok, az ún. hadurak színrelépése. Ezek a hadurak az általuk ellenőrzött területen minden fellelhető erőforrást a fegyverutánpótlás, s egyéb illegális tevékenység szolgálatába állítottak, hozzájárulva a kontinens kincseinek kirablásához. A „konfliktus” vagy „véres” gyémántok Nyugat-és Közép-Afrika számos polgárháborúját finanszírozták, másutt az illegális fakitermelésnek, kakaócsempészésnek, stb. jutott ilyen szerep. Ahol semmilyen említésre méltó természeti kincs sem állt rendelkezésre, mint Szudánban vagy Szomáliában, ott a harcoló felek a nemzetközi segélyek megcsapolásából tartották fenn magukat.

A 2001-es New-York-i és washingtoni terrortámadás változtatta csak meg alapvetően ezt a hozzáállást, mivel világossá vált, hogy az általános káosz a kontinensen a terrorizmusnak is melegágya lehet.²⁸ A terroristák mellett a nemzetközi kábítószer-kereskedelem, az embercsempészet is felfedezte magának a háborús viszonyokban rejlő lehetőségeket. Erre a nemzetközi közösségnek mindenképpen reagálnia kellett. Már a szeptember 11-ét követő évben kézzelfogható volt a változás. Vegyük példá-

---

maga szabadságát, jólétét, demokratikus rendjét az erődöt körülözönlő szegénység és zűrzavar félelmetes világában.

²⁷ Az illegális bevándorlók ügye azóta is az európai–afrikai politikai dialógus elmaradhatatlan napirendi kérdése. Spanyolország két észak-afrikai exklávéja, Ceuta és Melilla köré napjainkra még az egykori berlininél is magasabb falakat húztak, hogy a szubszaharai térségből érkezett kilátástalan helyzetű migránsok bejutását megakadályozzák. Jelenleg a Kanári-szigetek, valamint a tuniszi partoktól mindössze 130 kilométerre fekvő olaszországi Lampedusa szigete a legfontosabb célpont, a veszélyes tengeri út évente ezernyi áldozatot szed.

²⁸ Búr 2006, 194–211. old.

problémáit megismerje a világ, lelkesen nyilatkozta a csúcstalálkozó kapcsán:

„Ez nem jelenti az afrikai szegénység végét, de ez már a remény e szegénység felszámolására.”³²

Hogy igaza volt-e, annak eldöntésére ma még korai vállalkozni. Az viszont biztosan állítható, hogy Gleneagles után minden G8-as csúcstalálkozón főszereplő volt Afrika. Ettől azonban az Afrikát sújtó gondok legfeljebb csak enyhültek, de semmiképpen nem oldódtak meg. Ugyanez állapítható meg minden más nemzetközi szervezet, mint az ENSZ (millenniumi fejlesztési célkitűzések), az Európai Unió (Afrika Stratégia, EU-Afrika stratégiai partnerség, lisszaboni EU-Afrika csúcstalálkozó), vagy a bilaterális donorok erőfeszítéseinek sikerességéről is. Pedig ambícióban nincs hiány, sem az egyes kormányok, sem a nemzetközi szervezetek, sem az NGO-k részéről. 2006 nyarán Bécsben, az EU soros osztrák elnökségének idején „Az Európai Unió Afrika Stratégiája – kiút a szegénységből?” beszédes címmel tartottak konferenciát.³³ Sokat elmond a célkitűzések megvalósulásáról, hogy a szegénységet eddig még nem sikerült csökkenteni általuk, s hogy Darfurban még ma sem szolgál annyi békefenntartó, amennyiről 2005-ben határoztak, holott azóta nyilvánvalóvá vált, hogy a 25 ezer főnél is jóval több kellene. Az eredmények tehát egyelőre szerények, ráadásul a támogatások évtizedünkben tapasztalt újbóli növekedése azt eredményezheti, hogy az összegek automatikusan beépülnek az egyes kormányok költségvetéseibe, meghaladhatják az adott ország abszorpciós képességeit, növelhetik a korrupciót, negatívan befolyásolhatják a nemzeti fizetőeszközök árfolyamát stb.

Csak Kína, csak az olaj?

A második versenyfutás kiváltó okát tehát nem érdemes sem az afrikai földrészen zajló folyamatokban, sem a nyugati donor országoknak az 1990-es évek apálya után új lendületbe hozott segélypolitikájában keresni. Az okok legfontosabbika minden kétséget kizáróan a gyors ázsiai gazdasági fejlődés, amely keresletet teremtett Afrika minden szóba jöhető nyersanyagára, felhajtotta azok világpiaci árait, és az ezredforduló után elég tőkét halmozott fel ahhoz, hogy nagyobb volumenű beruházásokba foghasson Afrikában is.³⁴

A Kína és Afrika közötti kereskedelem 2000. évi 10,6 milliárd dolláról 2007-re 73,3 milliárd dollárra nőtt, ezen belül a szubszaharai Afrikával ugyanebben az időintervallumban nem egészen 7 milliárd dollár-

³² Gleneagles 2005, Summit Documents, Africa, i. m.

³³ Fodor Erika 2007, 5–11. old.

³⁴ Holstag 2007, 23–25. old.

ról 59 milliárd dollárra.³⁵ E gyors, éves átlagban 30 százalékos növekedés által Kína az EU és az USA mögött Afrika harmadik legfontosabb külgazdasági partnerévé vált. Ennek ellenére még mindig viszonylag szerények Kína afrikai kereskedelmi pozíciói, 2007-ben a kontinens exportjának mindössze 8,6 százaléka irányult Kínába, illetve az afrikai import 9,6 százaléka származott onnan. Még szerényebbek Kína pozíciói az Afrikába irányuló közvetlen külföldi befektetések terén, noha itt a növekedés, ha lehet, még látványosabb. 1990-ben Kína Afrikában eszközölt beruházásai mindössze 49 millió dollárt tettek ki, és ez az összeg 2006-ra 2,6 milliárd dollárra nőtt. A 2006 folyamán Afrikába irányuló 36 milliárd dollár külföldi tőkebefektetésből még így is csupán 520 millió dollár érkezett Kínából, (1991-ben ez az összeg még csak 1,5 millió dollárt tett ki!), vagyis az összes külföldi befektetés mindössze 1,4 százaléka.³⁶ A világ még jószereivel észre sem vette a kínai–afrikai kapcsolatok izmosodását, amikor már bekerült a köztudatba, hogy Kína módszeresen rombolja a Nyugat törekvéseit Afrikában. Diktatórikus rezsimeket tart életben, segélyeit és befektetéseit nem köti a jó kormányzás, a korrupcióellenesség és az emberi jogok tiszteletben tartásának elvéhez.³⁷

Általánosan elfogadottá vált Kína Afrika-politikáját a gazdasági érdekek politikai érdekek feletti dominanciájával magyarázni. Ez azonban csak bizonyos megszorításokkal igaz, hiszen Kína afrikai kapcsolatainak van egy kifejezetten politikai eleme is, ez pedig Tajvan kérdése. A szigetországgal még diplomáciai kapcsolatokat ápoló kéttucatnyi ország harmada egészen a közelmúltig afrikai ország volt (Burkina Faso, Csád, Gambia, Guinea-Bissau, Sao Tome és Principe, Szenegál, és Sváziföld).³⁸ A kínai Afrika-politika egyfajta megkésettiségre utal, hogy a hidegháború időszakában bevett gyakorlatot folytat ma is, amikor Tajvan ügyében a Hallstein-doktrína elveinek megfelelően jár el. Diplomáciatörténeti sajátosság, hogy az utóbbi alig negyed évszázadban két afrikai ország, Libéria és a Közép-Afrikai Köztársaság fél-tucatszor váltott partnert, míg Szenegál, Niger és Lesotho négyszer. Az ideológiának azonban az 1960-as és 1970-es években volt Kína számára igazán prioritása, közel két évtizedes visszavonulása után a segélyeket napjainkban túlnyomórészt gazdasági érdekek mentén osztja. 2006-ban Kína Afrikának 2,3 milliárd dollár hivatalos fejlesztési támogatást (ODA) nyújtott, ami a kontinensnek jutó ODA 8,4 százaléka volt.³⁹

Bizonyos szektorokban, elsősorban az olaj- és a fémes ásványok kitermelésében a kínai jelenlét Afrikában a többiekénél sokkal meghatározóbb. 2004-re Kína vált a Föld második legnagyobb olajimportőrévé.

³⁵ Besada – Wang – Whalley Working Paper 14024, JEL No. F13,F59,O53,O55, <http://www.nber.org/papers/w14024>.

³⁶ Uo.

³⁷ French 2004, www.nytimes.com/2004/08/08/international/asia/08china.html.

³⁸ Brookes 2006, 1–9. old.

³⁹ Besada – Wang – Whalley n. d., 3. old.

Ennek alapján vannak szerzők, akik hajlamosak az afrikai olajszektorba irányuló kínai behatolást azonosítani magával a második versenyfutással, sőt, egyfajta kínai–amerikai olajháborút vizionálnak.⁴⁰ Az afrikai olajnak megvannak a maga előnyei, ezeknek az országoknak saját kőolajfogyasztása alacsony, így a kitermelés szinte teljes egészében exportra megy. Az afrikai kőolajkészletek 70 százaléka a Guineai-öböl vidékén található, ami Európa és az USA számára Kínával szemben egyfajta logisztikai előnyt biztosítanak, hiszen alig egy hét alatt kikötőikbe jutnak a tankerek, míg a Közel-Keletről legalább két hetet vesz igénybe a szállítás. Az afrikai olaj ráadásul nem is kell, hogy a stratégiailag forró pontokon (Hormuzi-szoros, vagy az újabban a kalóztámadásoknak kitett Ádeni-öböl) haladjanak át. További előny, hogy az afrikai olaj kén-tartalma alacsonyabb a közel-keletinél, amely megkönnyíti és olcsóbbá teszi a finomítást. A következő években a világ kőolajtermelésének növekedése elsősorban Afrika mezőinek fokozottabb kiaknázásából ered majd. Az újonnan feltárt olajkészleteknek mintegy harmada a kontinenshez köthető.⁴¹

Az Egyesült Államok jelenleg kőolajigényének 15 százalékát Afrikából fedezi, Kína máris igényeinek negyedét. Kína legfontosabb kőolajszállítói Afrikában Angola és Szudán, ahol máris nagy befektetései vannak, sok helyi olajvállalat kínai kézben van. Csádból, Egyenlítői Guineából, Gabonból és Nigériából is vásárol olajat az ország. A tények azonban ezen a téren sem mutatnak drámai eltolódást Kína javára. 2006-ban az afrikai kontinens olajexportjának 36 százaléka Európába, 33 százaléka az USA-ba irányult, s csupán 9 százaléka Kínába. A fémek ásványok esetében (kobalt Dél-Afrikából és Kongóból, réz Dél-Afrikából és Zambiából, bauxit Guineából, vasérc Mauritániából, Dél-Afrikából és Zimbabwéból) is hasonló a helyzet.⁴² Csak a szubszaharai régiót számítva Kína pozíciói ennél valamivel erősebbek ugyan, ám a gyors térnyerés egyelőre csak viszonylagosnak nevezhető. Kérdéses, hogy meddig képes Kína az eddigi ütemben bővíteni afrikai gazdasági kapcsolatait. A kínai nyersanyagimport Afrikából az utóbbi 15 évben másfélszer gyorsabban nőtt, mint a teljes Kínai import, egy esetleges lefékeződéskor is hasonló arányú csökkenéssel lehetne számolni.

A Kínával kiépült kapcsolatok nem hátrányosak Afrika számára, hiszen az olajra és a többi nyersanyagra van másutt is kereslet, Kína így nem képes egyoldalúan diktálni az árakat. Sőt, mivel a gazdasági növekedés és a nyersanyagárak emelkedése között szoros összefüggés van, az a tény, hogy 2000 és 2006 között a világ gazdasági növekedésének negyedét Kína adta, ezzel már önmagában is jótékony befolyást gyako-

⁴⁰ Frynas – Paulo 2007, 229–251. old.

⁴¹ Klare – Volman, 2006, 297–309. old.

⁴² Besada – Wang – Whalley n. d., 3. old.

rott az árakra.⁴³ Afrika kapcsolatai Kínával intézményesültek, 2000-ben létrehozták a Kína-Afrika Kooperációs Fórumot (CACF), amelynek legfőbb célja a két kontinens közötti gazdasági kapcsolatok erősítése. A fórum csúcstalálkozóit 3 évente tartják, felváltva Kínában és Afrikában. A 2006. novemberi pekingi csúcs alkalmából Kína 31 afrikai ország adósságállományát csökkentette. A kitermelő-ipari beruházásokon kívül nem jelentéktelen az afrikai gazdasági fejlődéshez szükséges infrastrukturális fejlesztésben vállalt kínai szerep sem, utak, erőművek, iskolák, kórházak építése révén. Peking a kapcsolatépítésben az Afrikában élő jelentős kínai diaszpórára is támaszkodhat, 750 ezerre tehető a Kínából elszármazottak száma.

Nem csupán Kína a második versenyfutás résztvevője, nyomában van India, Dél-Korea, Malajzia, Indonézia, Oroszország, Törökország, sőt, újabban Brazília is. Venezuela, Irán és más országok szintén igyekeznek élni a kínálkozó lehetőségekkel. Az 1990-es években Kínához hasonlóan India is elhanyagolta afrikai kapcsolatait. Kína nyomában járva, évtizedünkben gyorsan növelte kereskedelmét – 2007-ben 25 milliárd dollárra –, valamint kedvezményes hiteleit és befektetéseit.⁴⁴ Jellemző, hogy a sokáig donor minta-országnak számító Japán csak Kína és India után kezdett diplomáciai offenzívába Afrikában. A 2008 májusában Tokióban megrendezett Afrika Fejlesztési Konferencián (1993. óta négyévente kerül sor erre a nemzetközi konferenciára, idén mintegy 40 afrikai állam és kormányfő részvételével) a japán miniszterelnök ígéretet tett, hogy 2012-ig megduplázzák a fejlesztési segélyeket, 3,4 milliárd dollárra növelve összegét. Ugyancsak ígéretet tett, 4 milliárd dollár kedvezményes hitel folyósítására, ami szakítást jelent az ország korábbi gyakorlatával, hogy az adósság-elengedési program résztvevőinek nem nyújtanak új hiteleket.⁴⁵

Magyarország és a második versenyfutás

Joggal vetődik fel a kérdés, van-e nekünk egyáltalán közünk e második versenyfutáshoz? Aki a külpolitikát mindenekelőtt a gazdasági érdekek érvényesítő eszközének tartja, nyilván teljesen más véleménnyel lesz, mint az, akinek számára a külpolitika mindenekelőtt a kívülről jövő fenyegetések elhárítása. Előbbieket nehéz lenne arról meggyőzni, hogy az eddigiéknél lényegesen nagyobb figyelmet érdemel Afrika, hiszen gazdasági kapcsolataink roppant csekélyek, még az afrikai összforgalomból kimagasló Dél-Afrikai Köztársaság esetében is.⁴⁶ Nyomós érv lehet,

⁴³ Goldstein – Pinaud – Reisen 2008, 27–50. old.

⁴⁴ Schatz – Sappenfield 2008, 2. old.

⁴⁵ http://www.economist.com/world/mideast-africa/displaystory.cfm?story_id=11461707

⁴⁶ A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara adatai szerint a magyar kivitel Dél-Afrikába 2007-ben 395,8 millió dollárt tett ki az egy évvel korábbi 273,6 millió dollárral szemben. A

hogy az utóbbi két évtized átrendeződéseivel olyan pozíciókat veszítünk el Nigériában, Angolában, s még számos más szubszaharai országban, amelyek visszaszerzésére eddig lényegében semmilyen erőfeszítés nem történt. A magyar külkereskedelmi forgalom javát azonban ma már a multik adják, így a lényegi döntések is az ő kezükben vannak. Önmagában a gazdasági együttműködésre nem épülhet tehát egy új, Afrika nemzetközi felértékelődését is figyelembe vevő stratégia. Ugyanakkor ez a felértékelődés új lehetőségeket is hordoz magában, a nemzetközi fejlesztési együttműködés növekvő volumene már önmagában is esély a magyar kis- és közepes vállalkozások számára, nem is beszélve az Afrika fokozatos talpra állásával megnyíló távlatokról. Ahhoz, hogy a szubszaharai régió kitorési pont lehessen a magyar gazdaság számára, illetve, hogy új piaccá, befektetési célterületté váljon a magyar vállalkozások számára.⁴⁷

(2008)

Felhasznált és ajánlott művek jegyzéke

- BESADA, Hany – WANG, Yang – WHALLEY, John
 n. d. China's Growing Economic Activity, in: *Africa National Bureau Of Economic Research*, Massachusetts, Cambridge, Working Paper 14024, JEL No. F13,F59,O53,O55, <http://www.nber.org/papers/w14024>.
- BLAIR, David
 2007 Why China is Trying to Colonise Africa?, *Telegraph*, augusztus. 31. (letölthető: <http://www.telegraph.co.uk/opinion/main.jhtml?xml=/opinion/2007/08/31/do3102.xml>)
- BROOKES, Peter, – SHIN, Ji Hye
 2006 China's Influence in Africa: Implications for the United States, *Background*, The Heritage Foundation, No. 1916, February 22., 1–9. old.
- BÚR Gábor
 2006 Gyenge államok és államkudarok Afrikában, in: MARTON Péter szerk.: *Államok és államkudarok a globalizálódó világban*, Budapest, Külügyi Intézet, 194–211. old.

Dél-Afrikából származó magyar behozatal 2007-ben 16,5 millió dollár volt. A kamara értékelése szerint az afrikai kontinensen az elmúlt években Dél-Afrika Magyarország legfontosabb gazdasági és kereskedelmi partnere lett, az Afrikába irányuló magyar kivitel csaknem harmada oda irányul. A magyar kivitel főbb tételei között szerepelnek az irodagépek, adatfeldolgozó berendezések, híradástechnika és hangrögzítő berendezések, villamos gépek, közúti járművek, bútorok és fémtermékek. Lásd: Jó üzlet nekünk Dél-Afrika. Gazdasági Rádió, MTI, 2008. szeptember 24., 12:41.

<http://www.gazdasagiradio.hu/cikk/5162/>

⁴⁷ Suha 2007, 7–11. old.

- CARTER, Mia – HARLOW, Barbara (ed.)
2003 *Archives Of Empire, Volume Two: The Scramble for Africa*, Durham, Duke University Press, 821. old.
- CHRISTOPHER, Andrew – MITROKHIN, Vasili
2005 *The World was Going our Way: The KGB and the Battle for the Third World*, New York, Basic Books Publisher.
- DRYSDALE, John
1964 *The Somali Dispute*, London, Dunmow, Pall Mall.
- FAWKES, Piers
2006 African Youth Culture Kicks Off A Second “Scramble For Africa” June 27., http://www.psfk.com/2006/06/african_youth_c-2.html.
- FODOR Erika
2007 Az Európai Unió Afrika Stratégiája – és végrehajtásának esélyei, *Africana Hungarica*, 2. évf., 1–2. sz., 5–11. old.
- FRENCH, Howard W.
2004 China in Africa – All Trade, with No Political Baggage, *The New York Times*, August 8, 2004. (www.nytimes.com/2004/08/08/international/asia/08china.html).
- FRYNAS, Jędrzej George – PAULO, Manuel
2007 A New Scramble for African Oil? Historical, Political, and Business Perspectives, *African Affairs*, Vol. 106, No. 423, 229–251. old.
- GALÁNTAI Gábor – HETÉNYI Soma Ambrus
2005 Franciaország szerepvállalása Afrikában, *Új Honvédségi Szemle*, 7. sz., 36–58., 8. sz., 39–55. old.
- GHAZVINIAN, John
2007 *Untapped: The Scramble for Africa's Oil*, New York, Harcourt, 320. old.
- GOLDSTEIN, Andrea – PINAUD, Nicolas – REISEN, Helmut
2008 China's Boom: what's in it for Africa? A Trade Perspective, in: ALDEN, Christopher – LARGE, Daniel – OLIVEIRA, Ricardo de szerk.: *China Returns to Africa: A Superpower and a Continent Embrace*, London, Hurst, 27–50. old.
- HOLSTAG, Jonathan
2007 The New Scramble for Africa, *The New Presence*, Summer, Vol. XIV., No. 2., 23–25. old.
- KIMANI, Dagi
2002 Who Will Resist the Second Scramble for Africa?, *The East African* (Nairobi, Kenya), October 16–22.
- KLARE, Michael – VOLMAN, Daniel
2006 America, China and the Scramble for Africa's Oil, *Review of African Political Economy*, Vol. 33, No. 108, 297–309. old.
- KOLLAI István
2005 Kötöttségek és lehetőségek a szlovák Európa-politikában, *Külügyi Szemle*, IV. évfolyam, 1–2. sz., 157–180. old.
- KOVÁCS Máté
2006 Az afrikai Reneszánsz és a kultúra, in: SEBESTYÉN Éva – SZOMBATHY Zoltán – TARRÓSY István szerk.: *Harambee. Tanulmányok Füssi Nagy Géza 60. születésnapjára*, Pécs, Publikon Könyvek – ELTE BTK Afrikanisztikai Oktatási Program, 242–253. old.

LEE, Margaret C.

2006 The 21st Century Scramble for Africa, *Journal of Contemporary African Studies*, Vol. 24., No. 3., 303–330. old.

NDETI Kivuto – GRAY, Kenneth R. – BENNAARS, Gerard A. (ed.)

1992 *The Second Scramble of Africa. A Response and a Critical Analysis of the Challenges Facing Contemporary Sub-Saharan Africa*, Nairobi, Paragon House.

N. N.

n. d. „Brahimi Jelentés” – Report of the Panel on United Nations Peace Operations, Doc. A/55/305-S/2000/809.

N. N.

2008 Jó üzlet nekünk Dél-Afrika. Gazdasági Rádió, MTI, 2008. szeptember 24., 12:41., <http://www.gazdasagiradio.hu/cikk/5162/>.

NYERERE, Julius

1967 *The Second Scramble*, Dar es Salaam (reprinted in: NYERERE J. K.: *Freedom and Unity: A Selection from Writings and Speeches*, Dar es Salaam, Oxford University Press.

OSABU-KLE, Daniel Tetteh

n. d. African Blood For Imperialist Interests: The First And Second Scrambles For Africa, <http://209.85.135.104/search?q=cache:pOAWXj4RjYcJ:www.panafricanwisdom.com/Journals/African%2520Blood%2520For%2520Imperialist%2520Interests>.

PAKENHAM, Thomas

1991 *The Scramble for Africa: The White Man's Conquest of the Dark Continent from 1876 to 1912*, New York, Avon Books.

SCHATZ, Joseph J. – SAPPENFIELD, Mark

2008 On China's heels, India vies for its old edge in Africa. *Christian Science Monitor*, Vol. 100 Issue 112, 5/5/2008, 2. old.

SUHA György

2007 Lehetőség és esély. A magyar–szubszaharai gazdasági együttműködés, *Afrika Tanulmányok*, I. évf., 2. sz., 7–11. old.

SZABÓ Loránd

2006 II. Lipót belga uralkodó és Kongó Szabad Állama (1885–1908): historiográfiai áttekintés, in: SEBESTYÉN Éva – SZOMBATHY Zoltán – TARRÓSY István szerk.: *Harambee. Tanulmányok Füssi Nagy Géza 60. születésnapjára*, Pécs, Publikon Könyvek – ELTE BTK Afrikanisztikai Oktatási Program, 352–365. old.

WALPOLE, Alice

1998 Resolute Partners: Building Peacekeeping Capacity in Southern Africa. A British Perspective on the P3 Initiative for Enhancing African Peacekeeping Capability. *Monograph*, No. 21, Pretoria, Institute of Security Studies, February, 1998.

elektronikus források

A tókioi Afrika Fejlesztési Konferenciáról (2008)

http://www.economist.com/world/mideast-africa/displaystory.cfm?story_id=11461707

Tony Blair és a Commission for Africa (2005) – Africa Report

<http://www.commissionforafrica.org/english/report/introduction.html#report>

A G8 2006. évi terveiről (2002)

Kananaskis Summit, June 27, 2002 – G8 Africa Action Plan.

<http://www.g8.gc.ca/sumdocs2002-en.asp>

A G8 2005. évi Gleneagles-i csúcsháról

Gleneagles 2005 Summit Documents. Africa.

<http://www.g8.gov.uk/servlet/Front?pagename=OpenMarket/Xcelerate/ShowPage&c=Page&cid=1094235520151>